

Ref.: Pujolar Cos, Joan (2023). El nacionalisme lingüístic postnacional: Universalitzar la parcialitat. Epíleg a la secció monogràfica "Llengua i neutralitat". Revista de Llengua i Dret, null(80), 99-108. doi: 10.58992/rld.i80.2023.4145

El nacionalisme lingüístic postnacional: universalitzar la parcialitat

Epíleg al número especial "Llengua i neutralitat".

Joan Pujolar

jpujolar@uoc.edu

Universitat Oberta de Catalunya

orcid.org/0000-0003-0324-6033

Resum

Aquest epíleg proposa un fil conductor a través de les diverses contribucions al número especial sobre "Llengua i neutralitat". El punt comú de tots els articles és que ens mostren com es negocien els ordenaments lingüístics en contextos contemporanis on les forces en joc transcendeixen els espais tradicionals dels estats-nació. Veiem com actors lligats a institucions regionals o nacionals viuen tensions derivades de la globalització de l'anglès com a llengua franca. Dins els nous espais transnacionals del comerç, el turisme, la diplomàcia, la política, la informació, l'educació, la cultura, etc. veiem com les antigues grans forces colonials despleguen una política de legitimació i expansió de l'ús de les pròpies llengües a escala global. Així, els termes "neutre" i "neutralitat" denoten l'emergència de noves estratègies d'equidistància o de recurs a discursos de caire universalitzant i objectivitzant en contextos caracteritzats per la multilateralitat fora de la sobirania nacional. S'observa també que, en aquesta tessitura, un dels elements que determina les noves estratègies de diplomàcia lingüística i cultural són les diferències i desigualtats racials derivades de models contrastats de colonització. Finalment, es planteja la qüestió pendent de com funcionen els processos de legitimació de la llengua anglesa, que molts dels discursos contemporanis intenten de presentar com a neutral sobre la base d'un model econòmic i de relacions polítiques basat en el neoliberalisme.

Abstract

This epilogue posits a common thread through the various contributions to this special issue on "Language and neutrality". A common point for all the articles is that they show us how linguistic arrangements are negotiated in contemporary contexts where the forces at play transcend the traditional spaces of nation-states. We first see how actors linked to regional or national institutions experience tensions arising from the globalization of English as a lingua franca. Within the new transnational spaces of commerce, tourism, diplomacy, politics, information, education, culture, etc. we see the former great colonial powers deploying a policy of legitimization and expansion of the use of their own languages on a global scale. Thus, the terms "neutral" and "neutrality" denote the emergence of new strategies of equidistance or recruitment of discourses based on universalizing and objectifying principles in contexts characterized by multilateralism outside of national sovereignties. I also point out that a key element that determines the new strategies of linguistic and cultural diplomacy is racial differences and inequalities derived from contrasting models of colonization. Finally, I raise what

I see as the pending question that we need to address how the processes of legitimization of the English language work, something that contemporary discourses try to present as neutral on the basis of an economic model and of political relations based on neoliberalism.

Paraules clau: ideologies lingüístiques, postnacionalisme, *hispanofonia*, lusofonia, *francophonie*, esperanto

Keywords: linguistic ideologies, postnationalism, postnationalism, *hispanofonia*, *lusofonia*, *francophonie*, esperanto

Introducció

Els articles d'aquest volum ens ofereixen una oportunitat excel·lent per entendre molts contenciosos lingüístics contemporanis, això és, les lluites d'interessos sobre quines llengües han d'ocupar uns determinats usos o espais ara que molts àmbits d'activitat humana transcendeixen l'àmbit de l'estat-nació. Maria Rosa Garrido Sardà i José del Valle ens presenten un recull d'estudis que documenta l'actual emergència de nous discursos sobre les llengües. Ens proposen d'agafar la idea de "neutralitat" com a pivot per entendre aquestes noves maneres d'explicar les funcions de les llengües i el valor que els donem. Han proposat a 6 autors d'examinar 7 situacions sociolingüístiques diferents, en 3 de les quals el terme "neutre" o "neutralitat" són utilitzats de forma explícita, i 4 d'altres on ens proposen de considerar que els participants desenvolupen estratègies de neutralitat sense així explicitar-ho.

L'argument és ric i complex perquè requereix matisar allò que s'entén i es practica com a neutralitat en cada context tan implícitament com explícita. Són àmbits molt diferents: a) els discursos sobre l'esperanto de principis del segle XX, que opera sobretot com a precedent d'elements que després veiem en la resta, b) els contenciosos sobre llengües en l'educació de contextos multilingües tan dispersos com Suïssa i Sudàfrica, c) les tensions lingüístiques viscudes per una organització com la Creu Roja per mantenir l'estatus de neutralitat, d) els esforços d'unificació normativa en els espais lingüístics espanyol i portuguès, i e) la constitució de la francofonia com a àmbit de coneixement científic.

Per poder situar i valorar aquest exercici interpretatiu, és bo constatar d'antuvi dos eixos comuns i molt interrelacionats que trobem en totes les aportacions que examinen fenòmens contemporanis. El primer és que tots els contextos graviten sobre espais internacionals o transnacionals. El segon és que la suposada neutralitat té alguna cosa a veure amb la llengua anglesa. Hi ha excepcions aparents en el fet que l'article sobre la hispanofonia i la lusofonia esmenta l'anglès només indirectament. També es podria dir que els contenciosos educatius suïssos i sudafricà són en principi "interns" a un estat. Però són situacions que només esdevenen intel·ligibles com a formes de posicionament davant del que podríem anomenar "globalització" (especialment la de caire econòmic) i davant de la llengua anglesa com a alhora vehicle i definidora principal d'aquest l'ordre mundial.

Per tant, en el fons l'argumentació de Garrido Sardà i Del Valle ens invita a comprendre la dimensió lingüística de la globalització a través de la paraula i la idea de neutralitat. Els lectors que no siguin de l'ofici sociolingüista és important que entenguin que cap de les autores no està parlant només de llengües, sinó de poder polític i econòmic (i altres formes de poder que se'n deriven). La idea és que qualsevol contenciós o idea sobre les llengües juga un paper en

l'organització de les societats i, consegüentment, en les desigualtats. Els lingüistes fa temps que prediquen que totes les llengües són iguals en principi; però en la pràctica política no ho són mai. Totes les societats jerarquitzen les llengües bàsicament segons qui les parla i quin poder té. I si l'anglès ha esdevingut llengua internacional és per qui la parla i el poder que té, i perquè hi ha gent que ha cregut que aprenent-lo i usant-lo participaria del repartiment de recursos (si això és realment així, ja és un altre tema). Ergo els sociolingüistes llegim les discussions sobre les llengües com una derivada de contenciosos pel poder. Per això l'argument essencial d'aquest recull d'articles és que la idea de neutralitat es fa servir per carregar-se de raons i de poder en el marc de la competició per l'hegemonia de les grans comunitats lingüístiques en el pla internacional.

Mirant-ho amb perspectiva històrica es pot entendre millor. En el passat la imposició de llengües s'ha legitimat per motius religiosos (la llengua dels creients, o del llibre), per raó d'imperi (com deia Nebrija i molts d'altres), per raó de civilització (llengües racionals contra llengües primitives o salvatges), en nom de la llibertat i la modernització (llengües de racionalitat, civilització i progrés contra llengües tradicionals o arcaïques). Les editores i autores d'aquest volum venen a dir que avui en dia les coses han canviat i que ara "toca" parlar de *neutralitat* quan es vol legitimar un determinat règim d'hegemonia (i desigualtat) lingüístics (que, insisteixo, no és només lingüística, sinó econòmica i política).

La hipòtesi sembla d'entrada raonable si tenim present que el camp de joc analitzat pels diversos estudiosos és el que anomenem "internacional" i on els arguments i les pràctiques lingüístiques no poden ser imposats de forma tan sumària com hem vist que passava dins els estats nació durant els darrers dos segles i mig. També ajuda a entendre l'argument recordar que els diversos autors *no busquen* una idea unificada sobre la neutralitat. Per entendre'ns, la neutralitat no està en el fons sinó en les formes. No cal que tothom vulgui dir el mateix. Les editores ja avisen que Raymond Williams (1976) va deixar dit que els conceptes clau de la política ho tenen, això: conceptes com "progrés", "poble", "llibertat" cadascú se'ls fa venir bé segons la situació. Amb "neutre" i "neutralitat" passa el mateix. El que cal fer, aleshores, és agafar l'agulla i anar passant el fil per tot arreu on surt el concepte i així entendre si realment és tot d'una peça i quines costures queden en tensió o s'estripen.

La neutralitat en diferents temps i espais

Un primer esquema bàsic ens pot servir per començar, i per això són de molt d'ajut les consideracions de Mariana Di Stefano. Di Stefano constata en el seu article que dins l'olla de la neutralitat de l'esperanto a principis del segle XX s'hi coïen diversos ingredients, començant per l'equidistància entre contendents (les potències europees), passant pel racionalisme com a principi que constitueix allò humà, i pel coneixement científic com a espai d'enunciació universal i històricament lligat al major benestar i al progrés. Amb tot, l'autora ens recorda que la neutralitat i allò neutre no deixen de ser ficcions. Tots els que furguen buscant-ne el pinyol no el troben: Bakhtín, Plantin, Barthes constaten que la neutralitat no deixa de ser la construcció d'un posicionament oposat a uns altres. Una altra manera d'explicar això és amb l'etimologia del terme: "neutre" prové de com en llatí i grec s'anomenava el gènere que no era ni masculí ni femení, i que morfològicament seria el mateix que l'anglès *neither*, que vol dir "no d'ambdós" o "cap dels dos". Però, és clar, en definitiva el neutre no deixa de ser un altre gènere, un tercer en disputa; com passa també en el cas dels anarquistes que declinaven l'esperanto en oposició als contenciosos nacionalistes articulats per les llengües "burgeses i capitalistes" que impediien la fraternitat universal. En la neutralitat sempre hi ha una alteritat.

Segonament, darrera de qualsevol enunciat hi ha la feina i l'interès d'algú. Per qualsevol idea que vulguem associar a alguna cosa, algú s'ha de treballar aquesta associació. Cal que ho digui, i que ho digui en contextos i maneres que tingui una recepció positiva. Alguns anarquistes i científics de la Belle Époque van apostar per l'esperanto i ho van argumentar amb raons diferents entre els seus. Aquesta feina de "fer neutral" una cosa, Di Stefano l'anomena "neutralització", que seria la construcció discursiva de la neutralitat. Aquest neologisme, però, s'afegeix a un passat que la paraula ja tenia per expressar les accions que deixen un determinat element sense els seus efectes: màquines que no funcionin, substàncies que no corroeixin o dissolguin o aïllin, amenaces cancel·lades, forces aturades, temors o esperances incomplerts. Podríem dir que la "neutralització₁" expressaria el fet de deixar una cosa sense efectes, mentre que la "neutralització₂" de Di Stefano consistirà en presentar una opció com a equidistant a totes les parts d'un tot. De la mateixa manera, aleshores, podríem dir que en la tradició dels estats nació també hi havia implícitament unes llengües pretesament "neutrals" i que deixaven "sense efectes" totes les altres del territori nacional. Els estats-nació europeus aleshores han "neutralitzat₂" les llengües "nacionals" i han "neutralitzat₁" la resta. Martina Zimmermann i Rocco W. Ronza, en parlar de Suïssa i Sudàfrica, elaboren aquest paper neutralitzador assignat a les institucions sobiranes que, a partir de múltiples parcialitats, poden democràticament i per tant legítimament arribar a un determini que a partir d'aleshores queda fora de discussió. És una idea que ha explicat en altres termes Kathryn Woolard (2016) quan parla de llengües "d'autenticitat" i llengües "d'anonimat". Les llengües "autèntiques" serien les "minoritàries" i tradicionals i tindrien una parcialitat: la parlaria una gent concreta amb unes característiques; però no la gent "normal", i serviria per parlar d'unes coses concretes, però no per qualsevol cosa. Una llengua "autèntica" expressaria determinats valors sentimentals o artístics que associem exclusivament amb el grup que la parla. La llengua "anònima" seria neutral, la de l'estat, sense autoria, de ningú, només orientada a allò pràctic i procedimental. Michael Billig (1995) ho expressa d'una altra manera quan parla del "nacionalisme banal", de com l'estat aconseguix que els seus signes identitaris acabin circulant sense que ningú en faci cabal en la vida ordinària a través de l'ús de les banderes, la llengua, els segells, les formes de senyalitzar i la moneda, de manera que pot barrejar el "comú" en el sentit d'habitual amb el "comú" que seria de tots nosaltres.

Des del meu punt de vista, per entendre els usos contemporanis de la neutralitat, és important tenir present que es remeten a aquest origen dels règims lingüístics i polítics dels estats europeus que, a partir de la il·lustració, formalitzen i sistematitzen l'ús de les llengües i les cultures com a base de legitimació política. Quan es va passar de les monarquies en què el poder tenia una base patrimonial i divina, als estats que es presenten com la representació del poble, va caldre engregar els mecanismes que aclarissin què és (i qui és) aquest poble. Enlloc no es va afrontar la idea de forma tant explícita com en la França revolucionària, on numèricament la població de parla occitana era majoritària al moment de la revolució (1789). Ben de seguida, als inicis de la Convenció Nacional el 1792, Henri Grégoire presentà un pla per "universalitzar la llengua francesa" i "eliminar els *patois*". Fixem-nos que el truc argumentatiu consisteix en presentar el francès en contraposició a uns altres parlars que ni tan sols se sap ben bé què són. I tot en nom d'una universalitat equivalent a la que adduirien un segle i mig després els esperantistes: "*l'usage unique et invariable de la langue de la liberté*". Altrament, podem veure com la gestió de la diversitat lingüística per part dels estats ha tendit a crear dos tipus d'invisibilitats: en primer lloc, es van fer desaparèixer de l'espai públic totes les llengües indesitjades, i en segon lloc es va imposar un ús tan universal de la llengua nacional que va esdevenir "invisible" en el sentit de Billig.

Zimmermann i Ronza, en contestar el casos suís i sud-africà, identifiquen correctament l'estatus simbòlic de les institucions públiques com un lloc de trobada que en principi és de tothom. Amb tot, l'interès específic dels seus exemples rau en què tots dos són anomalies del paradigma de l'estat nació europeu, i cada cas per raons diferents. Suïssa és una unió de petites regions que sorgí per tal de protegir-se mútuament de l'agressivitat dels estats circumdants, i sense un interès específic per construir una visió cohesiva del propi col·lectiu. El règim multilingüe n'és l'evidència més gran i bona part de l'entramat institucional comú està bastit a fi de mantenir la diferència i fer-la compatible amb la defensa militar i una activitat econòmica fluïda. Per tant, Suïssa no emprengué en cap moment una autèntica unificació lingüística i cultural interna, ni tan sols en l'àmbit dialectal, cosa que donà lloc a la coneguda escissió entre l'alfabetització en alt alemany i el manteniment d'una col·loquialitat demòtica (dita "dialectal", el *Schweizerdeutsch*) que en altres zones germàniques s'ha anat diluint. Lingüísticament parlant, Suïssa no és un estat nació; cosa que comparteix amb Sud-Àfrica per raons molt diferents. El cas sudafricà ens remet a l'experiència colonial, en què el racisme europeu (com en totes les colònies) descartava del tot l'opció d'un projecte estatal basat en una unificació popular. El racisme (euro)sudafricà simplement va durar poc més que els altres racismes colonials, i d'aquí l'allargament de l'*apartheid*, una burocratització de la racialitat que revisitava alguns elements dels règims d'esclavatge anteriors a l'abolició.

És paradoxal que els dos contenciosos explicats a Suïssa i a Sud-àfrica tinguin el mateix rerefons: el desig d'apropiació de l'anglès com a promesa de futur. A Suïssa, l'esforç per fer lloc a l'anglès tensiona els pactes de reciprocitat lingüística que són fundacionals de l'estat. Els francòfons han d'estudiar alemany (o italià) i viceversa, però alguns sectors socials ja no pensen en clau suïssa, sinó en els mercats globals. A Sud-àfrica, a moltes comunitats bantú els passa el mateix en relació amb la idea de la llengua pròpia vehicular, sobretot venint d'un règim anterior que instrumentalitzava molt conscientment les llengües maternes per mantenir la població descapitalitzada educativament. Al capdavant, això d'agafar una llengua, eliminar la variació i emprar-la per ensenyar, administrar, jutjar, escriure, etc. és una idea molt europea (i asiàtica), però no tant africana, com ens han explicat Makoni i Pennycook (2007). A més, les llengües colonials ja estan implantades de manera que serveixen per distingir les classes socials en aquell país i en molts d'altres de forma similar.

Constatem igualment que en tots dos contextos, la governança lingüística estatal s'orienta cap a la idea de les pròpies comunitats lingüístiques: germanòfons, francòfons, parlants de xhosa, zulu, els sothos, etc. han de poder estudiar en la "seva" llengua. Però en canvi els partidaris de l'anglès no són pas anglòfons (inclús a Sudàfrica els anglòfons hi juguen un paper secundari). En aquests contextos l'anglès no és –literalment– la llengua de (quasi) ningú, en el sentit habitual de l'expressió. Aquest fet ens mostra una de les maneres com s'erosiona el paradigma ideològic de l'estat nació. És l'anglès que ara és "anònim" en el sentit de Woolard. Ara bé, si dèiem que això discursivament no pot passar espontàniament o casual, aleshores la pregunta és: qui fa l'anglès anònim i per què? Com es veurà a les conclusions, aquesta és la pregunta que els presents treballs susciten per a un futur.

Més enllà dels casos de l'esperanto i dels debats educatius, la resta de textos ja se situen en contextos netament internacionals i de caire diplomàtic. El cas de la Creu Roja Internacional que ens presenta Maria Rosa Garrido Sardà ens mostra una forma d'explotar l'anomalia suïssa en el pla internacional. Suïssa presenta una trajectòria històrica de "neutralitat" (en el sentit polític clàssic) en tant que estat que no és ben bé estat (va ingressar a l'ONU tot just el 2002), que no participa directament d'interessos colonials, que es defineix constitucionalment com a no

contendent i que ni tan sols té llengua pròpia. Suïssa la formen els marges confluents de tres espais polítics i culturals centrals d'Europa que es desenten políticament dels respectius centres. És una confederació que sempre ha estat còmoda sent, nacionalment, un no lloc, fins al punt que en fa bandera, tot erigint-se com a terra de ningú en conflictes, sigui acollint converses o actuant en zones de mediador a l'exterior.

El problema se'l troba una institució amb seu a Suïssa com la Creu Roja, irònicament, quan opta per "internacionalitzar-se" en els seus efectius. Aquesta internacionalització implica reclutar personal d'origens diversos, tot convertint la mediació en una tasca més estrictament professional. Amb el canvi, però, surten a la superfície elements que fins aleshores no s'havien evidenciat com a significatius: la identitat racial i lingüística com a font de legitimitat del rol de mediador/-a. La institució s'enfronta al fet que fins aleshores els efectius de nacionalitat suïssa havien "corporeïtzat" la mediació, especialment en contextos postcoloniais, on la identitat racial constitueix un eix clar d'alteritat. Així, mobilitzar persones racialment i lingüísticament properes posava en dubte la percepció que alguns participants es feien sobre la distància que aquestes persones tenien del conflicte. Paradoxalment, el que ens mostra Garrido és que aquesta tensió acabava per legitimar els cossos i les llengües dels colonitzadors com a actors amb capacitat d'intervenció en conflictes, ja que només es donava credibilitat als europeus encara que fos per la seva teòrica (i discutible) distància del conflicte. Aquest exemple ens mostra com la neutralitat és una condició que cal sempre treballar activament per adaptar-la a cada context.

L'article de Xoán Lagares ens permet de completar el quadre de l'emergència del concepte de neutralitat en el moment en què el manteniment de les hegemonies lingüístiques estatals han de saltar a l'arena internacional, específicament en els casos espanyol i portuguès. Per entendre la qüestió de "normativa lingüística" que estudia Lagares, cal afegir una darrera operació dins el quadre de neutralitzacions lingüístiques europees abans exemplificades amb el cas francès. Podríem anomenar-la "neutralització interna" des del moment en què afecta no tant comunitats lingüístiques estranyes a la que té el poder, sinó a grups socials que es considera que sí que formen part de la comunitat lingüística pròpiament "nacional".

En la mesura en què tots els espais lingüístics presenten variacions diverses en les formes de parlar, les unificacions lingüístiques estatals també han treballat per neutralitzar₁ els parlars – els "dialectes" – de les classes subalternes, sobretot pagesos i obrers, i així neutralitzar₂ el parlar de les classes dominants. Això s'ha fet mitjançant la imposició d'una única forma de la llengua que constitueix la norma, allò que s'ensenya, s'imprimeix i es projecta públicament.

Tots dos casos constitueixen derivades històriques de les respectives colonitzacions a l'Amèrica Llatina. Racialment, en bona part de les colònies espanyoles i portugueses es va estendre l'anomenat "mestissatge". El mestissatge implica gestionar les desigualtats racials no de forma categòrica (com entre els europeus a l'Àfrica, l'Índia o el Sud-Est asiàtic, o en règims esclavistes) sinó gradual. Els països que sorgiren d'aquestes colonitzacions presenten unes elits blanques que s'han mantingut sobre la base de pràctiques endogàmiques davant d'una població on la pell es va enfosquint a mesura que es baixa de classe social. És important entendre aleshores que les elits espanyoles i portugueses de banda i banda de l'Atlàntic tenen la possibilitat d'articular unes aliances entre elles que simplement no trobem entre les metròpolis i les colònies africanes i asiàtiques. Les antigues colònies portugueses i espanyoles a l'Àfrica subsahariana queden relativament al marge les estratègies clau dins els respectius espais lingüístics, i aquesta mateixa situació veurem que impacta especialment en l'espai de l'anomenada "francofonia".

Són aquestes aliances “intra-racials” entre elits nacionals hegemòniques hispanòfones i lusòfones que permeten d’imaginar uns espais lingüístics comuns dins el quals és plantejable el problema de la unificació de la normativa lingüística. Recordem que aquest problema era del tot inexistent en el marc dels estats originaris. En canvi, en la tessitura actual, hom opta per gestionar-lo fonamentalment per canals diplomàtics. És en aquest context on pren un sentit específic la idea de la llengua “neutra” aplicat a la llengua, així com el treball de “neutralització₂”. En el cas hispanoamericà, com es pot veure a l’article, el govern espanyol aconsegueix de mantenir-hi l’hegemonia de l’espanyol peninsular amb alguns matisos.

Tornem a veure, en tot cas, que aquests projectes requereixen molta feina activa de neutralització₂, i es constata que l’èxit de l’empresa no està mai ni molt menys assegurat. Xoán Lagares ens mostra el contrast entre l’exitosa neutralització₁ de la variació lingüística de l’espanyol davant del fracàs del mateix procés en el marc de les relacions luso-brasileres. El quid de la qüestió és que la metròpoli ja no s’enfronta a la variació dins les pròpies fronteres, sinó en el pla internacional: un codi identificat com a comú és parlat en diferents estats i s’enfronta al problema de múltiples fonts d’autoritat. Cada estat té les seves formes espontànies de variació lingüística que conformen les pròpies divisions internes de classe. Cada elit estatal activa la seva pròpia hegemonia lingüística o establiment de la llengua localment “neutra”, que pot divergir de l’establerta en altres estats.

El problema es presenta encertadament en l’article com una qüestió diplomàtica entre les diverses elits estatals sobiranes. És en aquesta tessitura que la figura del lingüista pren rellevància com a punt d’articulació a partir del qual “negociar” el que vindria a ser al capdavall com els termes d’un tractat internacional al qual no se li dona aquest nom per tal de preservar la ficció de què la llengua és preexistent al règim polític que la instaura. Els lingüistes, tècnics i polítics, jutges i parts alhora, subministren el corpus de producció discursiva que es pot presentar com a equidistant a les parts. Això permet d’adoptar el terme “espanyol neutre”. Amb tot, l’anàlisi glotopolítica és diàfana: la tasca dels lingüistes només val un cop l’han assumit els polítics; i és la diplomàcia espanyola, no pas la ciència lingüística, la que obté la victòria. L’èxit s’assegura, això sí, mantenint en tot moment la dualitat entre diplomàcia i lingüística, ja que qui ha de ballar la coreografia són les acadèmies i els acadèmics de la llengua lubricats amb el finançament i la logística necessaris.

És interessant constatar com, un cop neutralitzada₁ políticament la problemàtica diversitat de les varietats de l’espanyol d’Amèrica, l’aparició d’incongruències lingüístiques i glotopolítiques no preocupen a ningú (excepte a algun lingüista). Si s’acaben aplicant al capdavall criteris discordants als acordats (casualment en favor de l’espanyol peninsular), i entren en escena actors privats (de capital espanyol) que assumeixen tasques normatives que per a les acadèmies són difícils d’absorbir (com les ingents innovacions terminològiques del mercat, provinents de l’anglès), el sistema en principi ja està en marxa i el problema de la diversitat interna sembla que almenys de moment es pot contenir.

Al costat de l’èxit espanyol Lagares evidencia el fracàs luso-brasilèr. L’autor constata que el portuguès té una base econòmica semblant, semblants líders intel·lectuals i també bons lingüistes. El que falla són les relacions diplomàtiques i el lideratge polític que el procés reclama. No s’han pogut neutralitzar₁ les diferències ni generar una llengua “neutra” que interconnecti els dos grans espais de legitimitat política i lingüística. Com a aspecte secundari, Lagares es podria haver preguntat també sobre el rol específic de determinats actors econòmics, molt conspicu en el cas espanyol: unes multinacionals de l’energia, les comunicacions i la construcció incubades a partir d’antics monopolis estatals espanyols falquen l’estratègia estatal finançant

diccionaris, serveis, beques i esdeveniments (vegeu Pujolar 2020). Aquestes empreses, recordem-ho, estan profundament implantades en nombrosos països llatinoamericans, amb una notable capacitat d'influència i d'actuació en formes que de moment el públic no coneixem. Aquesta aliança entre l'estat i les elits econòmiques és característica dels estats-nació, està en l'origen de la colonització i en el cas espanyol veiem com s'ha reprès amb força des dels anys 90.

Finalment tenim l'escenari examinat per Philippe Humbert, en aquest cas en relació a l'*Organisation Mondiale de la Francophonie*, l'organisme impulsat per França i el Canadà. Humbert es focalitza en l'important desplegament de l'activitat científica lligada a la promoció internacional del francès, i que ha portat els dos estats a finançar l'*Observatoire de la langue française* i l'*Observatoire démographique et statistique de l'espace francophone*. Dins aquests dispositius i a través de les aportacions publicades d'esdeveniments acadèmics es dedueix que hi trobem estudiosos que s'identifiquen almenys en part amb la denominació de "sociolingüistes", per bé que es detecta un predomini de l'orientació demogràfica o "demolingüística", un terme molt lligat a la política lingüística quebequesa. L'article té aleshores un cert component d'introspecció implícita des del moment en què s'hi aprecia el pes específic dels consensos acadèmics contemporanis: presentar una llengua o una activitat científica com a "neutra" és un principi difícilment defensable en seu acadèmica (per bé que no sembla que als acadèmics de la llengua espanyola l'ús del terme "*español neutro*" els creï cap problema). Amb tot, Philippe Humbert pot copsar tot un seguit d'estratègies de "neutralització₂" que caurien dins el que Di Stefano ens presenta com el recurs al discurs científic com a lloc d'enunciació universal. En tot cas, salta a la vista el reconeixement explícit de la parcialitat de l'empresa, que es formula com a projecte per resistir-se a l'expansió de l'anglès sobretot a través de la promoció del francès com a llengua vehicular en les excolònies. Alguns actors també reconeixen explícitament que l'orientació analítica es remet a la tradició d'estudis d'aplicació a la política lingüística i migratòria quebequesa. Per tant, almenys un grup significatiu d'actors desactiven l'argument de la neutralitat almenys com a caracterització del treball científic que es finança i es difon en l'entramat institucional de la Francofonia.

Per altra banda, Humbert també identifica dues estratègies específiques de neutralitat. La primera està en els gestos destinats a presentar l'activitat científica com a independent o no directament pilotada per les institucions. La segona consisteix en intentar reclutar institucions internacionals multilaterals (especialment, la UNESCO) perquè assumeixin algunes de les necessitats de recollida de dades dels dispositius científics. Per entendre aquest darrer fet cal parar atenció a les tensions que Humbert identifica entre els que són al capdavant els dos pols racials de l'espai francòfon planetari: per una banda França i el Canadà amb la complicitat de Bèlgica, Suïssa i altres països europeus, i per l'altra les antigues possessions colonials a l'Àfrica i al Sud-est asiàtic. Tenint present que la substància de l'activitat es concentra en la recollida de dades de tipus censal i en la promoció de determinades polítiques educatives en contextos postcoloniais, salta a la vista que les dificultats radiquen en la dificultat d'articular aliances sòlides entre estats a nivell diplomàtic, unes aliances comparables a les que trobem en l'espai "intra racial" hispanoamericà.

Discussió

El punt comú de tots els articles és que ens mostren com es negocien els ordenaments lingüístics en contextos contemporanis on les forces en joc transcendeixen els espais tradicionals dels estats-nació. Ho hem vist a través dels debats educatius a Suïssa i Sudàfrica, on els actors lligats

a institucions regionals o nacionals viuen tensions derivades de la globalització de l'anglès com a llengua del comerç, el turisme, la diplomàcia, la política, la informació, l'educació, la cultura, etc. El cas del primer esperantisme ja apuntava al fet que en espais de participació internacional i multilateral, les fonts de legitimitat dels usos lingüístics no podien derivar-se de les maneres com cada estat havia imposat la seva unificació lingüística interna. Cent anys més tard veiem com els espais de participació internacional s'han expandit en tots els camps: política, comerç, cultura, economia, comunicació, crim organitzat, aliances militars. És en aquests nous espais que veiem l'altre aspecte que aborda aquest article: les antigues grans forces colonials despleguen una política de legitimitat i expansió de l'ús de les pròpies llengües. Apareix aleshores el que podríem anomenar la diplomàcia cultural i lingüística: el *British Council*, el *Goethe Institut*, l'*Alliance Française* i l'*Organisation internationale de la Francophonie*, l'*Istituto Italiano di Cultura*, l'*Institut Confuci*, l'*Instituto Cervantes* i la *Asociación de Academias de la Lengua Española*, la Fundació Japó, l'*Instituto Camões* i, *last but not least*, l'*Institut Ramon Llull* per al català. Com Phillipson (1992) i Heller i McElhinny (2018) ens han aclarit, en el cas dels Estats Units d'Amèrica aquesta estratègia es desplegà predictiblement a través de dues fundacions privades: la Rockefeller Foundation i la Ford Foundation. Fins i tot el cas de la Creu Roja no deixa de mostrar elements de com el petit país creu que s'hauria de posicionar internacionalment en defensa de la pau. Els articles d'aquest volum cobreixen una part d'aquest conjunt, cosa que suggereix que la perspectiva encara es pot ampliar, per bé que personalment jo prioritzaria encara una altra mirada, com detallo més avall.

Els termes "neutre" i "neutralitat" criden l'atenció pel seu caràcter novedós en el discurs lingüístic, encara que no apareguin explícitament en tots els contextos. Amb tot, allà on no apareix el concepte sí que s'hi aprecien estratègies equivalents d'equidistància o de recurs a discursos de caire universalitzant, objectivitzant i semblants. A grans trets, sembla plausible apuntar a què aquestes estratègies discursives responguin a la necessitat de defensar els propis interessos en un context de multilateralitat. Encara que en molts casos les relacions de dependència colonial es mantinguin de múltiples formes, amb més o menys complicitats entre les elits, ja no li és possible a l'estat/metròpoli d'imposar la salvatge unilateralitat que exemplifiquen les paraules d'Henri Gregoire i la pràctica general de les polítiques lingüísticoculturals europees dels estats-nació. Es fa necessari establir un diàleg sobre la base del reconeixement de l'altre i aleshores cal bastir argumentacions que almenys presentin propostes formalment equidistants (més enllà que les correlacions de força i el joc brut de sempre puguin fer la seva "màgia" en les relacions internacionals darrere les bambolines).

Hem vist també que el fet que la multilateralitat obligui a la representació dels interessos en termes de neutralitat no impedeix que es mantinguin algunes estratègies implícites d'exclusió que són molt antigues. La més clara és l'obfusció (*erasure*), ignorar l'altre. Ho veiem sobretot en la manera com en contextos teòricament igualitaris es mantenen les divisions racials de tipus colonial, de forma que la participació dels actors asiàtics i africans en plataformes com la francofonia, la hispanofonia o la lusofonia es manté en un segon terme. Sembla raonable pensar que els equilibris econòmics i demogràfics en cada espai juguen el seu paper. Dins l'espai lusòfon, no deixa de ser comprensible que el Brasil no es deixi liderar per Portugal, mentre que en l'espai hispanòfon el regne d'Espanya pot maniobrar en una constel·lació de poders més equilibrada. Per contra, les tensions es fan especialment visibles en l'espai francòfon, que seria divers com l'espanyol però molt més marcat per les diferències racials.

Finalment, hi ha una altra pregunta que en aquest recull no es formula i que considero que és forçosament complementària a les anàlisis presentades: de què està constituïda la neutralitat

de l'anglès? Qui la promou i a qui interessa? En els articles presentats l'anglès hi apareix com dotat d'un impuls propi, anònim i fins a cert punt asèptic. Per una banda sabem que desestabilitza els plans educatius a Suïssa i Sudàfrica perquè alguns sectors socials hi tenen interès sense que es digui per què. Per l'altra constitueix una mena d'amenaça contra la qual s'armen les institucions transnacionals dels tres grans espais lingüístics globals analitzats. Els responsables de la francofonia són els únics que fan esment a una temuda "*l'homogénéisation anglo-saxonne*". En tot cas, no es planteja la pregunta de qui neutralitza₂ l'anglès, de quina manera, en quins termes, amb quines estratègies i amb quins interessos. Constatem que el territori de Sudàfrica conté una minoria anglòfona qualificada; però sabem ben poc sobre el paper que aquest col·lectiu ha jugat en el contenciós lingüístic com a tal, més enllà d'aportar l'anglès com una de les llengües oficials disponibles. Hom intueix, però, que els trets no van gaire per aquí.

Si hem acceptat la premissa de què totes les neutralitats tenen una feina al darrera, aleshores caldrà esbrinar en quina substància es fonamenta la neutralitat de l'anglès. La hipòtesi ara per ara més plausible és que aquesta substància és el guany econòmic. En els estudis presentats, la presència de l'anglès és endèmica sense que necessiti que la defensin la pròpia comunitat de parlants, sense que calgui aliar acadèmies, conjurar lingüistes i escriptors, mobilitzar ambaixades i crear observatoris. No és que no existeixin iniciatives assimilables, i ja fa anys Robert Phillipson (1992) va fer una crònica dels elements neoimperialistes que es detectaven en la pràctica i les institucions de l'ensenyament de la llengua anglesa. Però la meua hipòtesi és que la clau no aniria tant en aquesta direcció sinó en les conseqüències de com l'anglès ja ha acaparat els espais clau de producció de l'economia, la política i la cultura globals. És amb la promesa del poder simbòlic i econòmic que l'anglès corporeïtza bona part del desig contemporani. És el principi que deixa fora de discussió les formes de participació social i econòmica (l'enriquiment individualista) que ofereix l'ordre neoliberal hegemònic. Un cop totes les peces encaixen, la promesa d'enriquiment, de mobilitat física i social, de relacionalitat global, d'accés a bens culturals, de llibertat d'estil de vida, de comunicació instantània, s'erigeix com el punt universal de trobada, la nova neutralitat que pràcticament no cal ni discutir. La literatura emergent sobre llengua i neoliberalisme ja ha començat a documentar aquesta formació ideològica dels nostres dies (Block et al. 2012, Flores 2013, Holborow 2015, Martín Rojo i Del Percio 2019).

Per tant, tots aquests treballs susciten preguntes clau per entendre un món contemporani que es basteix sobre unes bases ideològiques i sobre uns recursos concrets i no uns altres, sobre unes formes de relació social i sobre unes llengües que les modelen i no unes altres. Com tots els ordres de la història, hi haurà qui hi sortirà guanyant i qui hi sortirà perdent, hi haurà promeses i ensarronades, sorpreses bones i dolentes. Als sociolingüistes ens correspon mirar-nos amb lupa totes aquestes promeses de progrés lligades a les llengües i les comunitats lingüístiques, i valorar en quina mesura estan justificades. No cal que ens enganyem dient que ho farem amb neutralitat perquè totes ho farem des d'una preocupació o una altra, sigui la reproducció de la pròpia comunitat lingüística, les desigualtats al nostre entorn, la fraternitat universal, el canvi climàtic o l'exploració espacial, o simplement l'enriquiment personal. No ens correspon de jutjar a ningú, però si d'ajudar a la gent a fer-se càrrec sobre de quina neutralitat hauran de morir.

Referències

Billig, Michael (1995) *Banal Nationalism*. London: SAGE.

- Block, David, John Gray, and Marnie Holborow (2012) *Neoliberalism and Applied Linguistics*. London/New York: Routledge.
- Flores, Nelson (2013) "The Unexamined Relationship between Neoliberalism and Plurilingualism: A Cautionary Tale." *TESOL Quarterly* 47(3): 500–520. doi: 10.1002/tesq.114.
- Heller, Monica, and Bonnie McElhinny (2017) *Language, Capitalism, Colonialism: Toward a Critical History*. Toronto: University of Toronto Press.
- Holborow, Marnie (2015) *Language and neoliberalism*. Abingdon and New York: Routledge.
- Makoni, Sinfree, and Alastair Pennycook (2007) *Disinventing and Reconstituting Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Martín-Rojo, Luisa, and Alfonso Del Percio (2019) *Language and Neoliberal Governmentality*. Oxon and New York: Routledge.
- Phillipson, Robert (1992) *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Pujolar, Joan (2020) "La Mercantilización de Las Lenguas (Commodification)." Pp. 131–64 in *Claves para entender el multilingüismo contemporáneo*, Eds. L. Martín Rojo i J. Pujolar. Barcelona: Editorial UOC i Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- Williams, Raymond (1976) *Keywords: A vocabulary of culture and society*. Oxford University Press.
- Woolard, Kathryn A. (2016) *Singular and Plural: Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.